

Brandner, Aleš

[Сямешка, Л.І.; Шкраба, І.Р.; Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы]

Opera Slavica. 1997, vol. 7, iss. 4, pp. 61-64

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116568>

Access Date: 20. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Slovník však může úspěšně posloužit i praktické potřebě podnikatelů a všech těch, kdo užívají ruštinu ve své pracovní činnosti.

Tento česko-ruský slovník komerčních termínů obsahuje asi 680 sloves a jejich vazeb se jmény, jmennými spojeními a příslovci. Slovesně-jmenná spojení byla excerbována z textů komerčního zaměření, vydaných v posledních letech v Rusku a u nás.

Slovníkové heslo obsahuje české sloveso a jeho ruský ekvivalent opatřený číslem. Toto číslo označuje typ časování a zároveň i přízvuku, jak je uvádějí tabulky na konci slovníku. Tyto tabulky obsahují vedle vzorů pro časování také tabulky způsobu tvoření vidových dvojic, změn kmenové souhlásky a také základní vzory skloňování substantiv (viz s. 63–65). Ve slovníkovém hesle následují tvary podstatného a přídavného jména slovesného; po nich jsou zařazeny slovesně-jmenné vazby: nejdříve jsou uváděna spojení predikativní a objektová (případně doplňková), za nimi pak spojení příslovečná. Gramatická spojitelnost jednotlivých sloves je z uváděných příkladů dostatečně jasná (srov. *достат – получить 18, получение, полученный*; – *část zisku: – часть прибыли*; – *лицензия: – лицензию*; – *вывод: – расчёт*; – *od dlužníka: – от должника*; – *po splnění podmínek: – после выполнения условий*; – *podle výše vkladu: – по объёму вклада*; – *ve formě dividendy: – в форме дивиденда*; – *z účtu: – со счёта*).

I když posuzovaný slovník slovesných spojení je dílem pouze příručkového charakteru, představuje záslužný čin, neboť je to jeden z prvních kroků ve vydávání příruček pro studium komerční ruštiny. Nabízí se však v této souvislosti přece jen jedna výtka: veškeré ruské lexikální jednotky uváděné v tomto slovníku postrádají opřívukování (výjimku představuje rozlišování *e* a *ě*). V případě ruštiny to představuje nemalou nedokonalost, neboť uživatelé takového slovníku nezískávají úplnou informaci o hledaném termínu.

Aleš Brandner

Сямешка, Л. І. – Шкраба, І. Р. – Бадзевіч, З. І.: Курс беларускай мовы. Мінск, «Універсітэцкае», 1996, 654 с.

Úvodem naší recenze bude užitečné připomenout některá důležitá kulturně-historická fakta. Běloruský jazyk je jedním ze tří jazyků východoslovanské větve. Spolu s ukrajinštinou se ve XIV. stol. vydělil ze společného jazyka východních Slovanů, nazývaného v odborných příručkách jako stará ruština. Již ve XIII.–XIV. stol. se objevovaly písemné památky, které obsahovaly fonetické rysy později typické pro běloruský jazyk. XVI.–XVII. stol. je ve znamení intenzivního vývoje běloruského písemnictví. Vývoj v pozdějších letech nebyl příznivý pro rozvoj běloruského jazyka a běloruské kultury. V souvislosti se silícím vlivem polské nadvlády byla běloruština vytlačována ze všech oblastí společenského života. V r. 1696 bylo zakázáno její užívání. Koncem XVIII. stol. došlo ke spojení Bílé Rusi s Ruskem. Během XIX. stol. byly

vyvíjeny snahy užívat běloruštinu v literatuře. Carská nadvláda však tehdy nebyla příznivě nakloněna těmto tendencím. Po revoluci v r. 1905 byl vytvořen nový běloruský pravopis; silně se zde uplatnil zřetel fonetický. Příznivé okolnosti nastaly po revolučních událostech v r. 1917. Poprvé v historii bylo vyhlášeno Bělorusko jako státní útvar. Běloruština se stala státním jazykem (vedle ruštiny a hebrejštiny). Běloruský jazyk měl možnost bez překážek se rozvíjet. Jeho utváření coby národního jazyka probíhalo na základě centrálního dialektu (oblast kolem Minska, která je hospodářským a kulturním centrem). V r. 1918 vznikla první normativní gramatika běloruského jazyka, jejímž autorem byl *Bronislav Taraškevič*. Na jejím základě byly sestaveny školní gramatiky. Možno říci, že 20. léta byla léty rozkvětu běloruštiny, která v tuto dobu byla úředním jazykem nejen de jure, ale i de facto. V Minsku byla založena Běloruská akademie věd, v níž vzniklo centrum pro výzkum běloruštiny, byla zřízena první běloruská univerzita, bylo vydáno mnoho učebnic běloruského jazyka a byly otevřeny běloruské školy. V r. 1926 byly navrhovány radikální pravopisné změny, ale došlo jen k menším úpravám. Koncem 20. let rozkvět běloruského jazyka a běloruské kultury začal upadat. V r. 1929 byl vyhlášen boj nepřátelům socialismu, za něž byli označeni nacionalisté. V rámci tzv. 1. vlny represí proti běloruské inteligenci byla ukončena činnost Jazykovědného ústavu při Běloruské akademii věd, v rámci 2. vlny represí byli představitelé inteligence, kteří pracovali na kodifikaci mateřského jazyka, fyzicky likvidováni. V r. 1933 bylo přikročeno k úřední reformě běloruského pravopisu, která znamenala jeho porušení. Menší úprava se uskutečnila po II. světové válce. V září 1939 došlo ke sjednocení Bílé Rusi (do té doby západní část byla od konce I. světové války součástí Polska).

Nové období běloruského obrození je proces velmi složitý. Počátky můžeme vysledovat již v 60. letech za tzv. chruščovské éry, která znamenala jisté uvolnění. Počátky současného stavu spadají do 2. poloviny 80. let, kdy se začaly vytvářet příznivější společensko-politické a kulturní poměry. U počátku stáli nejpokrokovější představitelé běloruské inteligence. Velký přínos zde představovala běloruská emigrace, která celá desetiletí po II. světové válce sřežila národní tradice a ve sdělovacích prostředcích upozorňovala na falzifikaci dějin a kultury národa, porušování jazyka, omezování národnostního a náboženského života. Obrození v Bělorusku začalo pomalu. Jeho reálné projevy můžeme zaznamenat koncem r. 1986. Tehdy pokrokové iaděná inteligence se začala orientovat na národní tradice, rozvinula boj za renesanci kulturního dědictví, za rozvoj mateřského jazyka a vystupovala proti překrucování dějin. Renesance běloruské kultury se začala uskutečňovat v několika důležitých etapách. Jako významné a důležité období lze označit r. 1990; po rozpadu SSSR se Bílá Rus stala samostanou republikou s oficiálním názvem *Республика Беларусь* a běloruština byla vyhlášena jako státní jazyk. Již v r. 1989 bylo vytvořeno *Общество белорусского языка*. Část radikálně laděné veřejnosti požadovala zrušit pravidla porušeného jazyka z r. 1933; ozývaly se také hlasy o zavedení latinky, která by lépe odpovídala fonetickému principu běloruštiny. V r. 1992 byla vytvořena pravopisná komise, v r. 1994 byl připraven projekt pravopisných pravidel, který představuje snahu

o zachování fonetického principu pravopisu (původní Taraškevičovo pojetí však nebylo přijato v úplnosti). V současné době je situace velmi složitá. Aktuální není teď otázka pravidel pravopisu, nýbrž zachování jazyka jako takového. Stav je komplikován ještě tím, že existují dvě jeho varianty: tradicionalistická (vycházející z Taraškevičovy gramatiky) a reformátorská. V r. 1995 bylo uspořádáno referendum, v němž se účastníci měli vyjádřit k jazykové situaci ve své zemi. Zúčastnilo se ho 54% obyvatelstva. Obecně (zejména mezi inteligencí) je rozšířeno mínění, že bylo zfalšováno. Referendum totiž rozhodlo, že vedle běloruštiny bude dalším úředním jazykem ruština. Výsledky referenda vešly v život, ač nebyly dosud schváleny parlamentem.

Území běloruského jazyka se dělí na dvě nářeční oblasti: je to západní (jihozápadní) dialekt a východní (severovýchodní) dialekt. Přibližnou hranici mezi nimi tvoří dělicí čára *Vihnjus – Minsk – Rogačev – Gomel*. Princip dělení spočívá v charakteru akání a některých dalších fonetických zvláštlostech. V podstatě se dá říct, že oba dialekty si protiřečí ve všech jazykových úrovních. Západní dialekt tvoří základ normy spisovné běloruštiny, vycházející z Taraškevičovy gramatiky. V současné době žije na území Běloruska kolem 9 milionů obyvatel; 75% udává běloruskou národnost. V důsledku rusifikace minulých desetiletí nejsou jejich znalosti mateřského jazyka na odpovídající úrovni. Proto zásluhou tříčlenného kolektivu autorů, pracovníků katedry současného běloruského jazyka Běloruské státní univerzity v Minsku, se dostává do rukou uživatelů běloruštiny jako mateřského jazyka nezbytná publikace věnovaná její současné podobě. Název knihy svědčí o tom, že je určena pro potřeby aktivního uživatele jazyka: podává mu zasvěcené poučení o jeho kultivované formě, která je žádoucí v ústní i písemné komunikaci.

V *předmluvě* (s. 3–6) se zmiňují autoři o účelu a způsobu sestavení publikace. Přestože jsou jednotlivé oddíly zpracovány několika autory, nelze mezi nimi konstatovat nesourodost nebo rušivé překrývání.

Výklady v knize začínají stručným *nástinem dějin běloruského jazyka* (s. 7–48). Hovoří se zde mj. také o funkci jazyka v lidské společnosti, rozebrána je problematika jazyka a myšlení, probírají se termíny monolog, dialog, text.

V pojednání o *fonetice* současné běloruštiny (s. 49–116) můžeme pozorovat úspěšné skloubení teoretické přesnosti s aspektem didaktickým. Přehledné je úvodní vymezení základních pojmů fonetických a fonologických včetně uvedení způsobu užívání transkripce. Konsonanty jsou členěny podle místa a způsobu artikulace. Pozornost je věnována fungování jednotlivých hlásek s poukazem na podmíněnost, která je výsledkem historického vývoje. Výklady končí rozбором prozodických prostředků – přízvuku a intonace.

Otázkám *ortoepickým* je věnována poměrně stručná kapitola (s. 116–134). Mluví se v ní především o utváření současných výslovnostních norem.

Krátká zmínka je o *písmu* (s. 135–154). Úvodem se rozebírají dvě grafické soustavy – latinka a cyrilice, následuje seznámení s principy grafické soustavy v současné běloruštině s uvedením jejich historických aspektů.

Samostatnou kapitolu představuje *stručný přehled pravidel současného běloruského pravopisu* (s. 154–178).

Rozsáhlejší je oddíl o *lexikologii* (s. 178–257). Přináší podrobné poučení o struktuře různých jednotek lexikálního podsystemu a o jejich významu.

Zvláštní kapitola je vymezena *frazeologií* (s. 242–252), v níž se čtenáři dostává stručného seznámení s touto disciplínou.

Základní poučení o typech slovníků lze získat v útlém oddílu pojednávajícím o *lexikografii* (s. 252–257).

Na předcházející kapitoly věnované slovní zásobě navazuje pojednání o *stylistice a jazykové normě* (s. 257–277). Na počátku nalézáme úvodní výklad o pojmu stylu a jeho vztahu k jazyku a řeči. Nato navazuje stručná charakteristika jednotlivých stylů, které jsou výsledkem výběru jazykových prostředků z konkurenčních množin.

V obsáhlejších výkladech o *morfologii* (s. 277–477) se zachovává v této mluvnici se zřetelem k jejímu zaměření tradiční klasifikace slovních druhů. Z těchto důvodů je též upuštěno od výkladů z oblasti morfematiky. Je tu dána obecná charakteristika slovních druhů, poté jsou v samostatných kapitolách zevrubně probírány, a to v pořadí: *podstatná jména, přídavná jména, číslovky, zájmena, slovesa, příslovce, předložky, spojky, částice, citoslovce*. U ohebných slovních druhů je zmínka o jejich mluvnických kategoriích, uváděny jsou jednotlivé paradigmatické typy s potřebnými komentáři. Mluvnice neobsahuje zvláštní oddíl o slovo tvorbě. Velmi stručné slovo tvorné poznámky jsou pouze uvedeny na závěr probíraného slovního druhu. Při probírání částic je pozornost věnována také jejich stránce pravopisné. Uživatelům jazyka je vysvětleno správné používání částic *ne* a *ni*.

Jen o něco méně rozsáhlá část mluvnice je věnována *skladbě* (s. 477–637). V samostatných oddílech se postupně probírají termíny jako *slovní spojení, věta, věta dvoječlenná, větné členy, věta jednočlenná, věta neúplná, slovosled ve větě, souvětí, přímá a nepřímá řeč*. Dílčí jevy jsou vzhledem k praktickému zaměření učebnice vysvětlovány tradičním způsobem.

Je zcela logické, že dále navazují stručné komentáře o *interpunkci* (s. 637–645), jimiž končí výklady o současné gramatice běloruského jazyka.

Jak již bylo nejednou výše zmíněno, předkládaná práce je určena pro praktické účely – prohloubit znalosti mateřského jazyka Bělorusů. Proto na konci každého tematického celku jsou uvedeny otázky. Pomocí nich má uživatel učebnice možnost zopakovat si probíranou teoretickou část. Za nimi následuje řada dobře promyšlených cvičení. Jejich prostřednictvím si může studující z praktické stránky upevnit prostudovanou látku.

Recenzovaná učebnice je dílem originálním, které vzniklo za složitých poměrů v zemi. Úsilí, které autoři věnovali při jejím zpracování, by mohlo přinést očekávané výsledky – prohloubit znalosti mateřského jazyka a odstranit jazykové nesprávnosti při jeho užívání.

Aleš Brandner